

KS. MATEUSZ BATÓG

Instytut Historii Kościoła i Patrologii
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

POLITYKA KONKORDATOWA PAPIEŻA PIUSA XI W LATACH DWUDZIESTYCH XX WIEKU

Słowa kluczowe: papież Pius XI, konkordat

1. Wstęp: Cele konkordatów. 2. Konkordaty Piusa XI. 2.1. Konkordat z Łotwą. 2.2. Konkordat z Bawarią. 2.3. Konkordat z Polską. 2.4. Konkordat z Rumunią. 2.5. Konkordat z Litwą. 2.6. Konkordat z Portugalią, Włochami i Prusami. Traktaty laterańskie. 3. Zakończenie

1. WSTĘP CELE KONKORDATÓW

Następcą papieża Benedykta XV na Stolicy Piotrowej został Pius XI. Jego pontyfikat obejmował niemal całe dwudziestolecie międzywojenne¹. W tym czasie papież doprowadził do zawarcia kilku konkordatów z niektórymi państwami europejskimi, kontynuując tym samym politykę rozpoczętą przez jego poprzednika². Bolesław Kumor określił ten czas jako *erę pijańską konkordatów*³.

¹ Pius XI sprawował swój pontyfikat od 6 lutego 1922 do 10 lutego 1939 r. Zob. B. Kumor, *Historia Kościoła*, cz. 8: *Czasy współczesne*, Lublin 1996, 21.

² W pierwszych miesiącach pontyfikatu Benedykta XV Stolica Apostolska utrzymywała dwustronne stosunki z 13 krajami, z kolei w pierwszym roku pontyfikatu Piusa XI liczba państw, z którymi Stolica Apostolska utrzymywała takie stosunki zwiększyła się do 19. Do 1939 r. istniały nuncjatury w 37 państwach, a liczba krajów, w których działali delegaci apostołscy (będący bez statusu dyplomatycznego) wynosiła 23. Po I wojnie światowej stosunki dyplomatyczne nawiązały m.in.: Francja czy Portugalia. W Niemczech nuncjatura została przeniesiona do Berlina, dotychczas działała w Monachium. Mimo to Bawaria nadal utrzymywała swego posła przy Stolicy Apostolskiej. Luksemburg, Paragwaj i Szwajcaria przyjęły nuncjuszy, nie miały natomiast swych przedstawicieli przy Stolicy Apostolskiej. Anglia, Haiti i Monako utrzymywały tam swych posłów, lecz nie miały jej oficjalnych przedstawicielstw. Zob. M. Banaszak, *Historia Kościoła katolickiego*, t. 4: *Czasy najnowsze 1914–1978*, Warszawa 1992, 26. Natomiast nt. konkordatów zawieranych za pontyfikatu Piusa XI do 1927 r. (włącznie) zob.: S. Biskupski, *Konkordaty Piusa XI*, Ateneum Kapłańskie 23 (1929), 130–138. Z kolei ogólne omówienie spraw zawieranych w konkordatach z lat 1922–1927, a także *modus vivendi* z Portugalią, Francją i Czechosłowacją można znaleźć w: S. Biskupski, *Najnowsze konkordaty Piusa XI*, Ateneum Kapłańskie, 31 (1933), 273–277.

³ Epoka ta miała obejmować pontyfikaty Piusa XI i Piusa XII, a więc lata 1922–1958. Zob. B. Kumor, dz.cyt., 44–45.

Konkordaty m.in. miały zapewnić Kościołowi realizację postanowień Kodeksu Prawa Kanonicznego, umożliwić uzgodnienie spraw kościelno-państwowych w zakresie: szkolnictwa, nauki religii, zawierania i trwałości małżeństw, istnienia i działalności zakonów i organizacji katolików świeckich, czy chociażby reorganizacji terytorialnych struktur kościelnych. Państwo z kolei chciało zagwarantować sobie m.in. wpływ na obsadę urzędów kościelnych i używania języka narodowego w kościołach, a także dostosowania granic administracji kościelnej do granic państwowych. Warto również zaznaczyć, że przy prowadzeniu rozmów dotyczących zawarcia konkordatu Stolica Apostolska kontaktowała się z episkopatem krajowym, w których brali udział także jego przedstawiciele. Poza tym konkordaty wzmacniały jedność poszczególnych Kościołów lokalnych ze Stolicą Apostolską, a wiernym dawały poczucie troski ze strony Kościoła⁴.

We wszystkich konkordatach po I wojnie Stolica Apostolska domagała się, po pierwsze: ograniczenia wpływu państwa na obsadę stanowisk kościelnych, po drugie: określenia stanowiska prawnego Kościoła katolickiego i po trzecie: zapewnienia mu bytu materialnego⁵.

Stolica Apostolska dążyła m.in. do zawierania porozumień z państwami graniczącymi ze Związkiem Radzieckim, by w ten sposób przeciwdziałać rozwojowi ruchu rewolucyjnego na inne państwa, chroniąc Europę Zachodnią przed „infiltracją komunizmu”⁶. Polityka tzw. „kordonu sanitarnego” wokół Związku Radzieckiego przejawiała się głównie w wysiłkach o zawarcie konkordatów przede wszystkim z krajami nadbałtyckimi, to jest z: Finlandią, Litwą, Łotwą, Estonią, a także Polską⁷. Z wyjątkiem Litwy i Polski, katolicy w tych państwach stanowili mniejszość⁸.

W pontyfikacie Piusa XI można wyróżnić dwa okresy w zawieraniu konkordatów. W pierwszym, obejmującym ponad dziesięć lat od zakończenia I wojny światowej, Stolica Apostolska zabiegała o normalizację stosunków z państwami tworzącymi tzw. „kordon sanitarny”. W drugim, trwającym od 1929 r., dążyła do unormowania stosunków wyznaniowych w państwach totalitarnych lub

⁴ Por. tamże, 45.

⁵ Por. J. Wisłocki, *Konkordat polski z 1925 roku. Zagadnienia prawno-polityczne*, Poznań 1977, 48. O działalności dyplomatycznej papieża Piusa XI można przeczytać, tamże, 48–69.

⁶ Zob. E.J. Pałyga, *Polsko-watykańskie stosunki dyplomatyczne. Od zarania II Rzeczypospolitej do pontyfikatu papieża – Polaka*, Warszawa 1988, 89–90; T. Włodarczyk, *Konkordaty. Zarys historii ze szczególnym uwzględnieniem XX wieku*, Warszawa 1974, 209.

⁷ Koncepcja t.zw. „kordonu sanitarnego” zrodziła się po I wojnie światowej wśród polityków państw zwycięskich. W odniesieniu do spraw wyznaniowych, Stolica Apostolska przejęła ją za odpowiadającą celom jej polityki wschodniej. Por. E.J. Pałyga, dz.cyt., 110. Więcej na temat „polityki wschodniej” Stolicy Apostolskiej, w którą wpisywał się konkordat polski, zob. tamże, 89–91.

⁸ W Finlandii katolicy stanowili niespełna 0,4% ogółu mieszkańców, co dawało liczbę 1495 osób, skupionych przy czterech parafiach. Przez jakiś czas w parlamencie fińskim toczyła się dyskusja na temat zawarcia konkordatu. Została jednak przerwana w 1922 r. po uchwaleniu konstytucji zapewniającej tolerancję religijną wszystkim wyznaniam. W Estonii natomiast żyło około 2 tys. katolików, głównie Litwinów i Polaków, zebranych w pięciu parafiach. Por. M. Banaszak, dz.cyt., 128–132.

zdradzających takie tendencje, by w ten sposób umożliwić normalne funkcjonowanie Kościoła w tych państwach⁹.

Niniejszy artykuł skupia się na pierwszym okresie w zawieraniu konkordatów. Swoistą cezurę w tym względzie stanowi 1929 r., w którym doszło do porozumienia między papieżem Piusem XI a rządem włoskim. Z tej racji zostaną omówione konkordaty zawarte do tego roku włącznie. Ogólnie zostanie natomiast omówiony konkordat z Polską¹⁰.

2. KONKORDATY PIUSA XI

2.1. KONKORDAT Z ŁOTWĄ

Zaraz na początku pontyfikatu Piusa XI został zawarty konkordat z Łotwą, która była państwem w większości protestanckim. Na około półtora miliona mieszkańców kraju, pół miliona stanowili katolicy¹¹. 22 września 1918 r., w miejsce dawnego arcybiskupstwa, wskrzeszono w Rydze biskupstwo (podległe bezpośrednio Stolicy Apostolskiej), zniesione w czasie zamieszek protestanckich w 1566 r. Powierzono je biskupowi Edwardowi O'Rourke, pochodzącemu z diecezji mińskiej¹².

Rokowania konkordatowe rozpoczęto jeszcze w 1919 r. Po dosyć krótkich negocjacjach, konkordat został podpisany już 30 maja 1922 r.¹³. Tekst dokumentu został sporządzony w języku francuskim¹⁴. Stolicę Apostolską reprezentował Pietro Gasparri, sekretarz stanu Piusa XI, kardynał¹⁵, a rząd Łotwy przewodniczący Rady Państwa, a także minister spraw zagranicznych Zigfridis A. Meierovics. Wymiany dokumentów ratyfikacyjnych dokonano 3 listopada 1922 r. Stolicę Apostolską

⁹ Por. W. Mysłek, *Kościół katolicki w Polsce w latach 1918-1939. Zarys historyczny*, Warszawa 1966, 23.

¹⁰ Ten konkordat został przedstawiony w innym artykule autora „*Przygotowania i zawarcie konkordatu między Polską a Stolicą Apostolską w 1925 roku*”. Artykuł ten został opublikowany w czasopiśmie *Zwiastowanie* 24 (2015), nr 4, 336–351.

¹¹ Zob. J. Wiślicki, *Konkordaty*, w: *Ojciec Święty Pius XI i jego pontyfikat*, red. A. Szymański, Lublin 1929, 59–60.

¹² Zob. M. Banaszak, dz.cyt., 131; J. Wiślicki, dz.cyt., 60.

¹³ Artykuł 20 konkordatu łotewskiego zawierał klauzulę określającą czas trwania konkordatu. Konkordat miał obowiązywać przez trzy lata, począwszy od daty wymiany dokumentów ratyfikacyjnych. Okres ten miał być milcząco przedłużany z roku na rok, chyba że zostałby wypowiedziany przez jedną ze stron na sześć miesięcy przed upływem terminu. Artykuł ten zawierał również drugą klauzulę, regulującą sytuację prawną Kościoła w sytuacji wypowiedzenia konkordatu. W tym wypadku, Kościół zachowywałby wszelkie dobra będące dotychczas jego własnością, natomiast duchowni mieliby podlegać ogólnemu prawodawstwu łotewskiemu. Zob. T. Włodarczyk, dz.cyt., 211–212.

¹⁴ Warto nadmienić, że język francuski, jako jedyny język oficjalny, występował w konkordatach międzywojennych zawartych z: Łotwą, Polską, Litwą, Czechosłowacją (*modus vivendi*), Rumunią. Natomiast konkordaty zawarte z: Bawarią, Badenią, Prusami, Włochami, Austrią i III Rzeszą Niemiecką zostały sporządzone w języku tychże państw. T. Włodarczyk podaje, że Stolica Apostolska musiała bardziej liczyć się właśnie z tymi państwami. Por. T. Włodarczyk, dz.cyt., 252.

¹⁵ Por. tamże, 209. Więcej na temat osoby kardynała P. Gaspariego zob. J. Wiślicki, *Kardynał Piotr Gasparri. Kartka z życia Kościoła katolickiego*, Lublin 1935.

reprezentował kardynał P. Gasparri, a stronę łotewską – G. Albat, podsekretarz stanu w Ministerstwie Spraw Zagranicznych Republiki Łotewskiej¹⁶.

Konkordat umożliwiał m.in. swobodne i publiczne praktykowanie religii katolickiej na terenie Łotwy. Kościół katolicki uzyskał osobowość prawną, a także wszystkie uprawnienia i przywileje przysługujące innym osobom prawnym, które wymieniał łotewski kodeks cywilny. Jednocześnie Kościół został podporządkowany wymogom przepisów kodeksu cywilnego, co umożliwiała państwu ingerencję w jego życie i działalność¹⁷. Poza tym Kościołowi przyznano także prawo zakładania szkół wyznaniowych, w których miano przestrzegać przepisów państwowych dotyczących szkolnictwa prywatnego (art. 10 konkordatu)¹⁸.

Ze względu na brak wystarczającej liczby łotewskich duchownych rząd wyrażał zgodę na tymczasowe angażowanie duchownych spoza Łotwy, pod warunkiem zakomunikowania rządowi nazwisk takich księży, w celu upewnienia się, że rząd nie ma zastrzeżeń natury politycznej przeciwko proponowanej osobie¹⁹.

Rząd łotewski miał przekazać na potrzeby Kościoła katolickiego jeden z kościołów w Rydze, a także kilka innych budynków przeznaczonych na rezydencję arcybiskupa, kapituły i różnego rodzaju biura²⁰. W Rydze miało zostać powołane arcybiskupstwo, podległe bezpośrednio Stolicy Apostolskiej²¹. Po utworzeniu arcybiskupstwa Edward O'Rourke, dotychczasowy biskup ryski, jako obcokrajowiec złożył rezygnację, a w jego miejsce arcybiskupem został Antoni Springovics, urodzony w Rydze²².

W myśl konkordatu duchowni katolicy (począwszy od tych, którym udzielono święceń subdiakonatu) zostali zwolnieni z pełnienia obowiązkowej służby wojskowej, a także z tych funkcji obywatelskich, które byłyby nie do pogodzenia ze stanem duchownym, jak chociażby sędziów przysięgłych, czy też członków trybunałów wojskowych²³.

Konkordat łotewski obowiązywał do 1940 r., z chwilą włączenia tego kraju do Związku Radzieckiego²⁴.

¹⁶ Zob. T. Włodarczyk, dz.cyt., 212.

¹⁷ Zob. tamże, 209.

¹⁸ Zob. M. Banaszak, dz.cyt., 131; T. Włodarczyk, dz.cyt., 210.

¹⁹ Tacy duchowni mogli swobodnie pełnić mało znaczące funkcje zlecone im przez biskupa. Zob. M. Banaszak, tamże; T. Włodarczyk, tamże.

²⁰ Katolicy w Rydze otrzymali kościół pw. św. Jakuba, przed reformacją była świątynia jezuicka. Poza tym warto nadmienić, iż w chwili podpisywania konkordatu w Rzymie poseł łotewski złożył oświadczenie, w którym była mowa o przyznaniu arcybiskupowi, biskupom i kapitułom uposażenia wystarczającego do prowadzenia życia odpowiedniego do ich stanu, a także dostarczeniu pieniędzy na urządzenie seminarium duchownego. Zob. M. Banaszak, dz.cyt., S. Gąsior, *Regulacja stosunków pomiędzy Kościołem a państwem w konkordatach polskich z 1925 i 1993 roku. Studium porównawcze*, Kraków 2000, 42.

²¹ Arcybiskupstwo ryskie zostało erygowane 22 września 1922 r. Zob. M. Banaszak, dz.cyt.

²² W myśl konkordatu nominacja arcybiskupa ryskiego miała być uzgodniona z rządem łotewskim. Arcybiskup miał przed objęciem urzędu złożyć przysięgę wierności konstytucji Republiki Łotewskiej na ręce prezydenta (art. 5 konkordatu). Zob. M. Banaszak, dz.cyt., T. Włodarczyk, dz.cyt.

²³ Zob. S. Gąsior, dz.cyt., 42; T. Włodarczyk, dz.cyt., 210.

²⁴ Zob. N. Davies, *Europa. Rozprawa historyka z historią*, Kraków 1998, 1072.

2.2. KONKORDAT Z BAWARIĄ

29 marca 1924 r. Stolica Apostolska zawarła konkordat z Bawarią²⁵. Był to jeden z czterech konkordatów zawartych przez Stolicę Apostolską z państwami niemieckimi²⁶.

Konkordat ten był zawarty w celu *trwałego i nowego uporządkowania położenia Kościoła katolickiego w Bawarii w sposób dostosowany do zmienionych okoliczności*²⁷. W czasie rozmów dotyczących zawarcia konkordatu Stolicę Apostolską reprezentował arcybiskup Eugenio Pacelli (1876–1958), nuncjusz apostolski w Republice Weimarskiej (późniejszy papież Pius XII)²⁸. Bawarię natomiast reprezentowali: Eugen von Knilling, minister spraw zagranicznych, Franz Mott, minister oświaty i kultu, a także Wilhelm Krausneck, minister finansów. Dokument podpisali Eugenio Pacelli i premier bawarski Heinrich Held²⁹. Wymiana dokumentów ratyfikacyjnych nastąpiła natomiast 24 stycznia 1925 r. Również od tego dnia konkordat zaczął obowiązywać³⁰.

Konkordat gwarantował m.in. swobodne i publiczne wyznawanie religii katolickiej na terenie całego kraju (Bawarii). Kościół mógł wprawdzie wydawać zarządzenia i dekrety w ramach swoich kompetencji, ale państwo mogło ingerować w działalność Kościoła w przypadku, gdyby uznano, że treść owych zarządzeń i dekretów wykraczałaby znacznie poza ramy kompetencji kościelnych. Państwo było zobowiązane do udzielania dotacji Kościołowi. Poza tym duchowni, wykonujący swoje obowiązki, mieli zapewnioną opiekę ze strony państwa. Przy mianowaniu biskupów Stolica Apostolska miała swobodę, z kolei – w wypadku opróżnienia stolicy arcybiskupiej lub biskupiej – zainteresowane kapituły miały jej bezpośrednio przedstawić listę kandydatów³¹. Niezależnie od tej listy przedkładanej Stolicy Apostolskiej wszyscy biskupi bawarscy oraz kapituły, mieli co trzy lata przysyłać do Rzymu listy kandydatów na biskupów³². Z tych kandydatów Stolica Apostolska miała *swobodnie* dokonać wyboru kandydata na wakujące stanowisko. Takie działanie tak naprawdę ograniczało swobodę Stolicy Apostolskiej przy mianowaniu biskupów. Natomiast przy wyborze kanoników decyzję podejmował biskup, po wysłuchaniu zdania kapituły, a także kapituła, zgodnie z zachowaniem

²⁵ Bawaria liczyła ponad 7 mln mieszkańców, z czego 70% stanowili katolicy. Por. J. Wiślicki, *Konkordaty...*, dz.cyt., 60.

²⁶ Stolica Apostolska oprócz Bawarii zawarła jeszcze konkordat z: Prusami (1929 r.), Badenią (1932 r.), a także z III Rzeszą Niemiecką (1933 r.). Por. T. Włodarczyk, dz.cyt., 184–205.

²⁷ Wcześniejszy konkordat z Bawarią został zawarty 5 czerwca 1817 r. Por. T. Włodarczyk, dz.cyt., 106–110.

²⁸ Sylwetkę Eugenia Pacellego można znaleźć chociażby w: Z. Zieliński, *Papiestwo i papieże dwóch ostatnich wieków*, Poznań 1986, 136–172.

²⁹ Zob. Z. Zieliński, dz.cyt., 122.

³⁰ Zob. J. Wiślicki, *Konkordaty...*, dz.cyt., 60.

³¹ Por. S. Gąsior, dz.cyt., 42.

³² W 1817 r. na terenie Królestwa Bawarii znajdowały się dwie prowincje kościelne: Monachium–Freising (z diecezjami o następujących stolicach: Augsburg, Ratyzbona, Wurzburg) oraz Bamberg (z diecezjami o następujących stolicach: Passawa, Eichstadt, Spira). Por. T. Włodarczyk, dz.cyt., 107.

przepisów kanonu 177 Kodeksu Prawa Kanonicznego. Z kolei prałatury miały być nadawane przez papieża³³. W przypadku mianowania proboszczów władze kościelne miały obowiązek przekazania personaliów kandydata władzom państwowym³⁴.

Konkordat bawarski nadawał zakonom i kongregacjom zakonnym osobowość prawną, które mogły być zakładane zgodnie z postanowieniami prawa kanonicznego. Poza tym mianowanie wykładowców wydziałów teologicznych, wydziałów filozoficzno-teologicznych szkół wyższych, a także nauczycieli religii w wyższych zakładach naukowych należało do państwa po wcześniejszym porozumieniu z biskupem diecezjalnym³⁵.

2.3. KONKORDAT Z POLSKĄ

10 lutego 1925 r. Stolica Apostolska zawarła konkordat z Polską. Tekst dokumentu został sporządzony w języku francuskim, co nie zadowalało rządu polskiego³⁶. Ze strony polskiej podpisy złożyli: Stanisław Grabski, pełnomocnik rządu, i Władysław Skrzyński, ambasador polski przy Stolicy Apostolskiej. Z kolei z ramienia Stolicy Apostolskiej – kardynał Pietro Gasparri, sekretarz stanu³⁷.

Katalog spraw regulowanych przez konkordat był spory. Mimo to nie uwzględniał pewnych spraw, jak chociażby: katolickich małżeństw i akt stanu cywilnego. W porównaniu z projektem, przygotowanym przez prof. Władysława Abrahama, zawarty konkordat wprowadził szereg zmian natury szczegółowej. Jednakże oba teksty nie różniły się między sobą, jeśli chodzi o podstawowe zasady oraz przewodnie myśli polityczne dokumentów³⁸.

Konkordat z Polską został ratyfikowany 30 maja 1925 r. Tego dnia: *Prezydent Rzeczypospolitej, Wojciechowski, wydał akt kontrasygnowany przez Prezesa Rady Ministrów, Władysława Grabskiego i Ministra Spraw Zagranicznych, Aleksandra Skrzyńskiego, w następujących wyrazach: Zaznajomiwszy się z powyższym konkordatem, uznaliśmy go i uznajemy za słuszny zarówno w całości, jak i każde zawarte w nim z postanowień. Oświadczamy, że jest przyjęty, ratyfikowany i zatwierdzony i przyrzekamy, że będzie niezmiennie zachowywany. Na dowód tego wydaliśmy akt niniejszy, opatrzony pieczęcią Rzeczypospolitej*³⁹.

³³ Por. tamże, 185.

³⁴ Por. S. Gąsior, dz.cyt., 42–43.

³⁵ Por. tamże, 43.

³⁶ Por. P. Łossowski, *Historia dyplomacji polskiej*, t. IV: 1918–1939, Warszawa 1995, 286.

³⁷ Warto w tym miejscu dodać, że obok tekstu konkordatu równolegle zostały podpisane dwa tajne porozumienia w formie wymiany not. W pierwszym z nich Kuria Rzymska zobowiązywała się do przestrzegania polskich interesów w Wolnym Mieście Gdańsku. Drugie natomiast dotyczyło gwarancji rządu polskiego odnośnie do nauki religii w języku ojczystym oraz spraw majątkowych Kościoła (między innymi: dzierżawy gruntów, czy rewindykacji budynków). Por. P. Łossowski, dz.cyt., 284

³⁸ Por. J. Osuchowski, *Prawo wyznaniowe Rzeczypospolitej Polskiej 1918–1939: (węzłowe zagadnienia)*, Warszawa 1967, s. 124–126.

³⁹ Zob. A. Kakowski, *Z niewoli do niepodległości: pamiętniki*, redakcja i opracowanie T. Krawczak, R. Świętek, Kraków 2000, 923.

Wymiana dokumentów ratyfikacyjnych konkordatu między Polską a Stolicą Apostolską odbyła się 2 czerwca 1925 r. w Warszawie. Wspólny dokument dotyczący wymiany dokumentów ratyfikacyjnych został podpisany przez nuncjusza Lorenzo Lauriego, a także ministra Aleksandra Skrzyńskiego. Konkordat wszedł w życie po dwóch miesiącach od wymiany dokumentów ratyfikacyjnych⁴⁰. Jego ratyfikacja uwieńczyła podstawowe dzieło uregulowania sytuacji prawnej Kościoła Rzymskokatolickiego w odrodzonym państwie polskim. Warto przy tym nadmienić, że proces ten nie został w pełni zakończony, wiele bowiem postanowień konkordatu bez ich wykonania w wyniku wydania odpowiednich przepisów państwowych w praktyce nie obowiązywało. Dlatego też problem wykonania konkordatu stał się w następnych latach głównym przedmiotem stosunków między Kościołem katolickim a państwem polskim⁴¹.

Na sam koniec należy zaznaczyć, że konkordat polski obowiązywał do 12 września 1945 r., gdy zerwany został jednostronnie przez komunistyczne władze powojennej Polski⁴².

2.4. KONKORDAT Z RUMUNIĄ

10 maja 1927 r. Stolica Apostolska zawarła konkordat z Rumunią. W kraju tym większość stanowili prawosławni⁴³. Katolicy, będący w mniejszości, byli rozbitci na dwa obrządku: bizantyjski i łaciński⁴⁴.

Od 1920 r. prowadzone były obustronne pertraktacje między Stolicą Apostolską a Rumunią, w celu unormowania stosunków między Kościołem a państwem oraz zawarcia konkordatu⁴⁵. Stronę rumuńską reprezentował Vasile Goldiș, a papieża kardynał Pietro Gasparri⁴⁶. Wymiana dokumentów ratyfikacyjnych nastąpiła w Rzymie 7 lipca 1929 r.⁴⁷

⁴⁰ Por. S. Gąsior, dz.cyt., 49–50; K. Kłosiński, *Władysław Grabski a konkordat ze Stolicą Apostolską*, w: *Władysław Grabski. Uczony i mąż stanu*, red. J. Konefał, S. Wójcik, Lublin 2005, s. 92–93.

⁴¹ Por. J. Osuchowski, dz.cyt., 122–123.

⁴² Na temat przyczyn zerwania konkordatu można chociażby przeczytać w: K. Szwarzenberg-Czerny, *Problem polskiego konkordatu*, Warszawa 1948, 4–14.

⁴³ W 1925 r. Rumunię zamieszkiwało 17 500 000 ludności, z czego 11 603 000 stanowili prawosławni, 1 365 000 – katolicy obrządku bizantyjskiego, 1 230 000 – katolicy obrządku łacińskiego, 1 204 000 – protestanci, a żydzi – 900 000. Por. M. Banaszak, dz.cyt., 140.

⁴⁴ W 1919 r. Kościół katolicki obrządku bizantyjskiego (Kościół unicki) został uznany, obok Kościoła prawosławnego, za Kościół narodowy. Zostały mu wtedy przyznane równe prawa z Kościołem prawosławnym. Konstytucja z 1923 r. zatwierdziła tę decyzję, zaznaczając jednak, że Kościół prawosławny, jako Kościół „dominujący”, ma pierwszeństwo przed Kościołem unickim. Por. T. Włodarczyk, dz.cyt., 223.

⁴⁵ W tym samym roku rząd rumuński nawiązał stosunki dyplomatyczne ze Stolicą Apostolską, ustanawiając przy tym posła pełnomocnego przy Stolicy Apostolskiej, przyjmując także nuncjusza w Bukareszcie. Zob. M. Banaszak, tamże.

⁴⁶ Por. T. Włodarczyk, dz.cyt.

⁴⁷ Warto w tym miejscu dodać, że negocjacje dotyczące zawarcia konkordatu trwały dosyć długo. Przyczyniły się do tego gwałtowne polemiki w prasie rumuńskiej, która zaznaczała, że konstytucja państwa uznawała za panującą religię prawosławną. Na opóźnienie ratyfikacji wpłynęły przyczyny polityczne, a także opór ze strony duchowieństwa prawosławnego. Por. M. Banaszak, dz.cyt., T. Włodarczyk, dz.cyt., 228.

Konkordat przyznawał Kościołowi katolickiemu prawa publiczne, a także swobodę kultu na terenie całego państwa. Jego postanowienia dotyczyły wiernych wszystkich obrządków katolickich: rzymskokatolickiego, bizantyjskiego (unickiego) i ormiańskokatolickiego (unickiego). Biskupi otrzymali godność senatorów królestwa. Poza tym mogli swobodnie kontaktować się ze Stolicą Apostolską w sprawach duchowych i kościelnych, podobnie zresztą jak duchowni i wierni⁴⁸. Ponadto zapewniono biskupom swobodę przy zakładaniu parafii i budowie kościołów⁴⁹.

Konkordat regulował również podział administracyjny Kościoła katolickiego na terenie Rumunii, dostosowując granice diecezji do granic państwa. W Bukareszcie została utworzona metropolia łacińska, której podlegały następujące biskupstwa: Alba Iulia, Jassy, Satu Mare i Timisoara. W Fagaras powstała metropolia obrządku bizantyjskiego, obejmująca unickie biskupstwa: Cluj–Gherla, Gran Varadino, Lugoj i Maramures⁵⁰. W Cluj ustanowiono administrację apostolską dla katolików obrządku ormiańskiego⁵¹. Konkordat stanowił również, że żadna część Rumunii nie miała podlegać biskupowi rezydującemu poza granicami państwa, tak samo jak żadna rumuńska diecezja nie mogła mieć jurysdykcji nad wiernymi zamieszkującymi poza granicami kraju (art. 3 konkordatu rumuńskiego)⁵².

Konkordat rumuński obowiązywał jeszcze kilkanaście miesięcy po zakończeniu II wojny światowej⁵³. Ustawa o ustroju wyznań religijnych z 4 sierpnia 1948 r. uchylała wszelkie postanowienia z nią sprzeczne, a także jednostronnie uznawała konkordat, a także oparte na nim układy za nieważne⁵⁴.

2.5. KONKORDAT Z LITWĄ

Kolejnym państwem, z którym Stolica Apostolska zawarła konkordat, była Litwa. Poprzedzony długimi pertraktacjami, konkordat został podpisany 27 sierpnia 1927 r. Miało na to niewątpliwie wpływ: zawarcie konkordatu z Polską w 1925 r., utworzenie metropolii wileńskiej, zmuszenie do rezygnacji arcybiskupa Jana Matulewicza (1871–1927) i mianowanie na jego miejsce arcybiskupa Jana Cieplaka⁵⁵.

⁴⁸ Komunikowanie się ze Stolicą Apostolską było ograniczone. Dotyczyło tylko i wyłącznie *spraw duchowych i kościelnych*. Wszelkie wykroczenia poza tę dziedzinę mogły powodować ograniczenia w komunikowaniu się ze Stolicą Apostolską. Por. T. Włodarczyk, dz.cyt., 224.

⁴⁹ Por. M. Banaszak, dz.cyt.

⁵⁰ Rezydencja metropolity obrządku bizantyjskiego mieściła się w Blaj. Zob. tamże.

⁵¹ Zob. tamże.

⁵² Por. T. Włodarczyk, dz.cyt.

⁵³ Po II wojnie światowej władzę w kraju przejęli komuniści, którzy nie nawiązali stosunków dyplomatycznych ze Stolicą Apostolską. W powojennej Rumunii ogłoszono wprowadzenie wolności religii i wydano prawo o spełnianiu kultu, jednakże przystąpiono do niszczenia Kościoła katolickiego, a także Cerkwi prawosławnej. Zob. M. Banaszak, dz.cyt., 40–41.

⁵⁴ Por. T. Włodarczyk, dz.cyt., 229.

⁵⁵ Na mocy Bulli Piusa XI *Vixdum Poloniae unitas* z 28 października 1925 r., regulującej nowy podział Kościoła katolickiego w Polsce, została utworzona metropolia wileńska. Litwini uznali to za wrogi posunięcie ze strony Stolicy Apostolskiej. Pius XI, chcąc załagodzić zaistniałą sytuację, wydał 4 kwietnia 1926 r., bez uprzedniej konsultacji z rządem litewskim bullę cyrkumskrypcyjną *Lituanorum*

Na czele delegacji litewskiej stał Augustinas Valdemaras (1883–1946), premier, a także minister spraw zagranicznych Litwy, jako reprezentant prezydenta Republiki Litewskiej Antonasa Smetony. Piusa XI reprezentował kardynał Pietro Gasparri. 20 października 1927 r. konkordat ratyfikował prezydent Litwy, a papież Pius XI uczynił to 8 grudnia tegoż roku. Wymiana dokumentów ratyfikacyjnych nastąpiła 10 grudnia 1927 r. w Watykanie⁵⁶.

Pertraktacje w sprawie podpisania konkordatu litewskiego były prowadzone w okresie, gdy w tym kraju decydujący wpływ na rząd wywierała chrześcijańska demokracja (chadecja). Mimo iż 17 grudnia 1926 r. została odsunięta od rządu, konkordat został podpisany⁵⁷. Wyłoniły się jednak poważne trudności interpretacyjne, które doprowadziły nawet do usunięcia 5 maja 1931 r. nuncjusza Antonio Zecchiniego (1864–1935)⁵⁸.

Zgodnie z ustaleniami zawartymi w konkordacie, Kościół katolicki zyskał pełną wolność w wypełnianiu swych obowiązków, zgodnie z *prawem Bożym i postanowieniami prawa kanonicznego*. Duchowni, a także wierni mogli swobodnie i bezpośrednio komunikować się ze Stolicą Apostolską. Ponadto biskupom w wykonywaniu czynności urzędowych przysługiwało prawo swobodnego i bezpośredniego kontaktowania się z kapłanami i wiernymi oraz prawo *publikowania w ten sposób* różnego rodzaju instrukcji, zarządzeń i listów pasterskich. Państwo, na mocy konkordatu, było zobowiązane do udzielania Kościołowi szeroko pojętej pomocy w sprawach czysto kościelnych. Wszyscy duchowni zostali zwolnieni ze służby wojskowej i to nawet w przypadku powszechnej mobilizacji⁵⁹.

Konkordat litewski, tak jak i inne konkordaty dwudziestolecia międzywojennego, zaznaczał, że prawo mianowania biskupów należało do kompetencji Stolicy Apostolskiej. Natomiast w przypadku mianowania arcybiskupa, biskupa diecezjalnego, a także koadiutora z prawem następstwa prezydent republiki, ze względów natury politycznej, miał prawo wglądu w sylwetkę kandydata⁶⁰.

gente erygującą prowincję kościelną Kowno, w skład której miały wchodzić diecezje: Telsze, razem z prałaturą Kłajpeda (ustanowioną dla zajętego przez Litwę okręgu Kłajpeda), Poniewież, Wiłkowyszki i Koszedary. Papież zaznaczył we wstępie bulli, że jej celem jest nie tylko *silniejsze podkreślenie znaczenia religii katolickiej*, ale również *przyczynienie się do pomyślności państwa*. Dość istotne w tej sprawie było wyraźne uznanie granic państwowych Republiki Litewskiej i dostosowanie do nich granic nowo utworzonej prowincji kościelnej. Wykonawcą bulli był Jan Matulewicz, który został równocześnie mianowany wizytatorem apostolskim dla całej Litwy. Por. T. Włodarczyk, dz.cyt., 212–213. O projektach zmian w organizacji metropolitalnej i diecezjalnej w Polsce, w pierwszych latach po odzyskaniu niepodległości można przeczytać w: B. Kumor, *Projekty zmian w organizacji metropolitalnej i diecezjalnej w Polsce (1918–1925)*, w: *Kościół w II Rzeczypospolitej*, red. Z. Zieliński, S. Wilk, Lublin 1981, 53–62.

⁵⁶ Zob. J. Sobczak, *Wpływ Władysława Grabskiego na kształt konkordatu między Stolicą Apostolską a Republiką Litewską z 1927 roku*, w: *Władysław Grabski. Uczony i mąż stanu*, red. J. Konefał, S. Wójcik, Lublin 2005, 89.

⁵⁷ Podobna sytuacja wystąpiła w Polsce, kiedy w maju 1926 r. rządy przejęła sanacja.

⁵⁸ W 1937 r. zostały przywrócone normalne stosunki pomiędzy Litwą a Stolicą Apostolską. Por. T. Włodarczyk, dz.cyt., 219.

⁵⁹ Por. tamże, 213–215.

⁶⁰ Por. tamże, 216.

Konkordat przyznawał Kościołowi maksymalne uprawnienia w zakresie szkolnictwa i wychowania młodzieży, identyczne z tymi, jakie zawierał Kodeks Prawa Kanonicznego (kan. 1381)⁶¹. Poza tym duchowni zostali uprawnieni do prowadzenia rejestrów urodzin, chrztów, ślubów i zgonów, które miały mieć znaczenie cywilnoprawne. Oznaczało to, że księża mieli pełnić obowiązki urzędników stanu cywilnego. Tym samym małżeństwa zawarte zgodnie z przepisami prawa kanonicznego uzyskały cywilne skutki prawne. Konkordat przyznawał małżeństwu katolickiemu skutki cywilne nie dlatego, jakoby było zawarte zgodnie z przepisami prawa kanonicznego, ale dlatego, że będąc takim, jednocześnie było zawierane przed duchownym, który był jednocześnie urzędnikiem stanu cywilnego⁶².

Analiza konkordatu litewskiego pozwala zauważyć, że był on wzorowany na konkordacie polskim⁶³. W polskiej opinii publicznej panowało przekonanie, że konkordat litewski zapewniał Kościołowi katolickiemu lepsze położenie od tego, które przewidywał konkordat polski⁶⁴.

Konkordat litewski przestał obowiązywać w 1940 r., podobnie jak konkordat lotewski⁶⁵.

2.6. KONKORDAT Z PORTUGALIA, WŁOCHAMI I PRUSAMI. TRAKTATY LATERAŃSKIE

Do konkordatów zawartych w tym czasie J. Wiślicki zalicza jeszcze konkordat z Portugalią, zawarty 15 kwietnia 1928 r., a ratyfikowany 3 maja. Konkordat ten miał regulować prawo patronatu w krajach zamorskich, należących do Portugalii, a także sposób przedstawiania kandydatów na biskupów przez prezydenta Portugalii⁶⁶.

W 1929 r. Stolica Apostolska zawarła aż dwa konkordaty: 11 lutego z Włochami i 14 kwietnia z Prusami. W przypadku Włoch, oprócz konkordatu Stolica Apostolska zawarła także układ finansowy, a także traktaty laterańskie, które ostatecznie regulowały tzw. *kwestię rzymską*⁶⁷. Zawarcie konkordatu było możliwe

⁶¹ Kanon ten stwierdzał: *Wychowanie religijne młodzieży w szkołach jakiegokolwiek stopnia podlega władzy i nadzorowi Kościoła*. Por. T. Włodarczyk, dz.cyt., 216.

⁶² Por. T. Włodarczyk, dz.cyt., 217.

⁶³ O wpływie Władysława Grabskiego na kształt konkordatu litewskiego można przeczytać w: J. Sobczak, dz.cyt., 85–90.

⁶⁴ Zob. J. Sobczak, dz.cyt., 90.

⁶⁵ Konkordat litewski został zerwany 1 lipca 1940 r. Zob. M. Banaszak, dz.cyt., 407; N. Davies, dz.cyt., 1072.

⁶⁶ T. Włodarczyk traktuje ten układ jako konwencję, nie zaś jako konkordat. Warto nadmienić, iż spis konkordatów powstał w oparciu o pracę T. Włodarczyka. Zob. J. Wiślicki, *Konkordaty...*, dz.cyt., 63; T. Włodarczyk, dz.cyt., 307.

⁶⁷ Układ finansowy stanowił rekompensatę dla Stolicy Apostolskiej za straty materialne poniesione w związku z likwidacją Państwa Kościelnego. Na mocy postanowień tego układu państwo włoskie było zobowiązane do wypłacenia Stolicy Apostolskiej jednorazowej dotacji w wysokości 750 mln lirów włoskich w gotówce, a także 1 mld lirów w pięcioprocentowych obligacjach włoskiej pożyczki państwowej, opiewającej na posiadacza, co stanowiło 85 500 000 lirów rocznego dochodu. Stolica Apostolska przystała na takie rozwiązanie, rezygnując z jakichkolwiek pretensji finansowych

dopiero w sytuacji, gdy zarówno Stolica Apostolska, jak i Włochy uznawały się wzajemnie⁶⁸.

Wstępny projekt konkordatu został opracowany już w lutym 1927 r. We wrześniu 1928 r. przedłożono go stronie państwowej i kościelnej, a już pod koniec roku rozpoczęto oficjalne pertraktacje. Dokument podpisał sekretarz stanu kardynał Pietro Gasparri oraz premier Włoch Benito Mussolini⁶⁹.

Konkordat włoski, regulujący stosunki religijne i kościelne we Włoszech, zapewniał Kościołowi katolickiemu swobodne wykonywanie władzy duchowej a także swobodne i publiczne wykonywanie kultu oraz jurysdykcji w sprawach kościelnych⁷⁰. Poza tym uznawał religię katolicką za wyznanie narodu i państwa. Zaznaczał również, że całe ustawodawstwo państwowe miało być zgodne z prawem kanonicznym⁷¹.

Arcybiskupi i biskupi, na mocy postanowień konkordatu, mieli być mianowani przez papieża, przy czym o ich kandydaturze musiał być poinformowany rząd. Byli ono zobowiązani do złożenia przysięgi wierności względem króla i państwa⁷². Ponadto mieli pełną swobodę kontaktów ze Stolicą Apostolską i publikacji prasowych. Podobne uprawnienia zyskiwali także wszyscy duchowni (art. 2 konkordatu). Klerycy po wyższych święceniach, a także zakonnicy po złożeniu ślubów zakonnych zostali zwolnieni od obowiązkowej służby wojskowej, ale z wyjątkiem powszechnej mobilizacji⁷³. W tym czasie księża mieli obowiązek służby wojskowej, w stroju duchownym, w charakterze kapelanów. Inni duchowni – klerycy i zakonnicy – mieli pełnić obowiązki sanitariuszów. Ze służby wojskowej byli wtedy zwolnieni duchowni zatrudnieni w duszpasterstwie. Za takich konkordat uważał wszystkich: ordynariuszy, proboszczów, a także ich zastępców, koadiutorów, wikariuszy oraz innych księży pełniących obowiązki rektorów kościołów dostępnych dla wiernych (art. 3 konkordatu)⁷⁴.

Konkordat postanawiał dostosowanie granic diecezji do prowincji państwowych, a także redukcję liczby diecezji i parafii⁷⁵. W tym celu miały zostać powołane komisje mieszane. Artykuł 16 konkordatu stwierdzał, że żadna część Włoch nie miała podlegać biskupowi, którego siedziba znajdowałaby się w innym kraju, jak również żadna diecezja włoska nie miała obejmować terenów znajdujących się w granicach innego państwa⁷⁶.

względem państwa włoskiego. Z kolei traktaty laterańskie uznawały m.in. suwerenność Stolicy Apostolskiej na forum międzynarodowym jako cechę, która zgodnie z tradycją oraz jej posłannictwem międzynarodowym, przynależała jej „z natury”, a także ustanawiały nowe państwo: Państwo Watykańskie – Citta del Vaticano, obejmujące obszar 44 ha. Por. T. Włodarczyk, dz.cyt., 167–173. Więcej na temat zawarcia układów z Włochami można przeczytać w: M. Vaussard, *Koniec władzy świeckiej papieży*, Warszawa 1967, 172–190; Z. Zieliński, dz.cyt., 107–111.

⁶⁸ Zob. T. Włodarczyk, dz.cyt., 173.

⁶⁹ Zob. tamże, 165–166.

⁷⁰ Por. tamże.

⁷¹ Por. Z. Zieliński, dz.cyt., 110.

⁷² Por. tamże.

⁷³ Por. B. Kumor, dz.cyt., 161.

⁷⁴ Por. T. Włodarczyk, dz.cyt., 174.

⁷⁵ Por. B. Kumor, dz.cyt., 161.

⁷⁶ Por. T. Włodarczyk, dz.cyt., 175.

Warto zaznaczyć, że niektóre postanowienia konkordatu nie dotyczyły Rzymu, a także biskupstw podmiejskich. Chodziło o przepisy dotyczące: rewizji granic i redukcji jednostek kościelnych, rządowego prawa wglądu przy mianowaniu arcybiskupów i biskupów, przysięgi wierności, obsadzania beneficjów proboszczowskich uzależnionego od zgody rządu, a także konieczności posiadania obywatelstwa włoskiego. Na takie ustalenia wpływał m.in. międzynarodowy charakter Kościoła katolickiego, a także fakt, że biskup Rzymu był jednocześnie papieżem oraz suwerenem Państwa Watykańskiego⁷⁷.

Konkordat przyznawał również skutki cywilnoprawne małżeństwu zawartemu zgodnie z prawem kanonicznym. Oznaczało to, że każde małżeństwo zawarte zgodnie z przepisami prawa kanonicznego (tak zwane małżeństwo konkordatowe) zyskiwało automatycznie wszelkie skutki cywilnoprawne przewidziane dla małżeństwa przez prawo państwowe. Warto w tym miejscu dodać, iż duchowni nie byli urzędnikami stanu cywilnego, jak w przypadku konkordatu litewskiego⁷⁸.

W zamian za zawarcie konkordatu państwo włoskie zobowiązywało duchownych do zaprzestania jakiegokolwiek działalności politycznej, by w ten sposób zmniejszyć wpływ Kościoła na życie publiczne⁷⁹.

Z chwilą wymiany dokumentów ratyfikacyjnych między Stolicą Apostolską a Włochami konkordat, a także traktat laterański stały się wewnętrznym prawem włoskim⁸⁰.

Konkordat z Prusami, pierwszy po zawarciu traktatów laterańskich, dostosowywał prawne położenie Kościoła katolickiego stosownie do zmienionych okoliczności⁸¹. Pod wieloma względami przypominał tekst konkordatu bawarskiego.

Jednym z postanowień konkordatu pruskiego było podniesienie stolicy biskupiej we Wrocławiu do rangi stolicy metropolitalnej, podlegającej dotychczas bezpośrednio Stolicy Apostolskiej. W skład nowej metropolii, oprócz archidiecezji wrocławskiej, miały wejść jeszcze diecezje: warmińska, berlińska a także prałatura pilska⁸². Do rangi metropolii podniesiono również diecezję Paderborn (art. 2, pkt 4).

Państwo pruskie zapewniało religii katolickiej wolność wyznania i praktykowania, a także opiekę prawną (art. 1)⁸³. Poza tym władze państwowe miały *dokonywać prezentacji* (kandydatów na proboszczów) *na podstawie tak zwanego patronatu państwowego, po uprzednim porozumieniu się z biskupem diecezjalnym lub prałatem niezależnym, w oparciu o uwzględnione wspólnie instrukcje* (art. 11)⁸⁴.

⁷⁷ Por. tamże, 176.

⁷⁸ Por. tamże, 179, 217.

⁷⁹ Zob. Z. Zieliński, dz.cyt. 110–111.

⁸⁰ Por. T. Włodarczyk, dz.cyt., 181.

⁸¹ Wcześniejszym dokumentem regulującym sytuację Kościoła katolickiego w Prusach była Bulla *De salute animarum* wydana 16 lipca 1821 r. przez Piusa VII. Zob. T. Włodarczyk, dz.cyt., 114–115.

⁸² Do czasu zawarcia konkordatu diecezja warmińska podlegała bezpośrednio Stolicy Apostolskiej. Diecezja berlińska, utworzona na mocy konkordatu, stanowiła wcześniej okręg podległy biskupowi wrocławskiemu. Natomiast prałatura w Pile została utworzona z części zachodnich terytoriów archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej, a także diecezji chełmińskiej, będących w granicach państwa pruskiego, administrowanych dotychczas przez administratora apostolskiego. Por. T. Włodarczyk, dz.cyt., 190–192.

⁸³ Por. tamże, 190.

⁸⁴ Zob. tamże, 193.

Konkordat całkowicie pomijał postanowienia dotyczące uregulowania spraw szkolnych i nauki religii, pomimo wyraźnego w tym względzie stanowiska Stolicy Apostolskiej. Postanowienia te, zdaniem rządu, mogłyby utrudnić zawarcie konkordatu. Sprawy te miały zostać uregulowane w konkordacie z Rzeszą Niemiecką⁸⁵. Jednakże konstytucja niemiecka umożliwiała katolikom zakładanie własnych szkół i organizowanie nauczania religii w szkołach⁸⁶.

Konkordat pruski przestał obowiązywać w 1945 r., z chwilą likwidacji państwa pruskiego⁸⁷.

3. ZAKOŃCZENIE

Analiza treści konkordatów zawartych w latach dwudziestych XX w. pozwala zauważyć dla nich wiele cech wspólnych, ale także różnic, wynikających chociażby z tradycji wzajemnych stosunków między poszczególnym państwem a Stolicą Apostolską, aktualnych stosunków politycznych, jak również ze zmian w polityce Stolicy Apostolskiej⁸⁸.

W latach trzydziestych zostały jeszcze zawarte konkordaty z Badenią – 12 października 1932 r., Austrią – 5 czerwca 1933 r., III Rzeszą Niemiecką – 20 lipca 1933 r., a także Jugosławią – 25 lipca 1935 r.⁸⁹. Konkordat zawarty z Rzeszą był pierwszym układem międzynarodowym zawartym przez Adolfa Hitlera (1889–1945)⁹⁰.

BIBLIOGRAFIA

- Banaszak M., *Historia Kościoła katolickiego*, t. 4: *Czasy najnowsze 1914–1978*, Warszawa: Wydawnictwo ATK 1992.
- Davies N., *Europa. Rozprawa historyka z historią*, tłum. z ang. E. Muskat-Tabakowska, Kraków: Wydawnictwo Znak 1998.
- Gąsior S., *Regulacja stosunków pomiędzy Kościołem a państwem w konkordatach polskich z 1925 i 1993 roku. Studium porównawcze*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe PAT 2000.
- Historia dyplomacji polskiej*, t. IV: *1918–1939*, red. P. Lossowski, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 1995.
- Kakowski A., *Z niewoli do niepodległości: pamiętniki*, red. i oprac. T. Krawczak, R. Świętek, Kraków: Wydawnictwo Platon 2000.
- Kłosiński K., *Władysław Grabski a konkordat ze Stolicą Apostolską*, w: *Władysław Grabski. Uczony i mąż stanu*, red. J. Konefał, S. Wójcik, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2005.
- Kumor B., *Historia Kościoła*, cz. 8: *Czasy współczesne*, Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL 1996.
- Kumor B., *Projekty zmian w organizacji metropolitalnej i diecezjalnej w Polsce (1918–1925)*, w: *Kościół w II Rzeczypospolitej*, red. Zieliński Z., Wilk S., Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 1981.

⁸⁵ Por. T. Włodarczyk, dz.cyt., 194.

⁸⁶ Zob. Z. Zieliński, dz.cyt., 122.

⁸⁷ Zob. N. Davies, dz.cyt., 1128.

⁸⁸ Por. J. Wisłocki, dz.cyt., 68.

⁸⁹ Por. T. Włodarczyk, dz.cyt., 194, 195, 229, 237.

⁹⁰ Por. W. Mysłək, dz.cyt., 24. Artykuł jest przeredagowanym fragmentem pracy magisterskiej napisanej pod kierunkiem bp. prof. dra hab. Jana Kopca na seminarium naukowym z historii Kościoła.

- Mysiek W., *Kościół katolicki w Polsce w latach 1918-1939. Zarys historyczny*, Warszawa: Książka i Wiedza 1966.
- Osuchowski J., *Prawo wyznaniowe Rzeczypospolitej Polskiej 1918–1939: (węzłowe zagadnienia)*, Warszawa: Książka i Wiedza 1967.
- Pałyga E.J., *Polsko-watykańskie stosunki dyplomatyczne. Od zarania II Rzeczypospolitej do pontyfikatu papieża – Polaka*, Warszawa: Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych 1988.
- Sobczak J., *Wpływ Władysława Grabskiego na kształt konkordatu między Stolicą Apostolską a Republiką Litewską z 1927 roku*, w: *Władysław Grabski. Uczony i mąż stanu*, red. J. Konefał, S. Wójcik, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2005.
- Vaussard M., *Koniec władzy świeckiej papieża*, tłum. z fr. R. Szadaj, Warszawa: PAX 1967.
- Wisłocki J., *Konkordat polski z 1925 roku. Zagadnienia prawno-polityczne*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM 1977.
- Wiślicki J., *Kardynał Piotr Gasparri. Kartka z życia Kościoła katolickiego*, Lublin: Towarzystwo Wiedzy Chrześcijańskiej 1935.
- Wiślicki J., *Konkordaty*, w: *Ojciec Święty Pius XI i jego pontyfikat*, red. A. Szymański, Lublin: Drukarnia Państwowa w Lublinie 1929.
- Włodarczyk T., *Konkordaty. Zarys historii ze szczególnym uwzględnieniem XX wieku*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1974.

CONCORDAT POLICY OF POPE PIUS XI IN THE 1920S.

Summary

Pope Benedict XV's activities which were meant to settle the relations between the Catholic Church and other states after the First World War were continued by his successor Pius XI. It was obvious for him due to attitudes radicalization in some European countries, where totalitarian systems were formed and which strived to subdue everything and everyone to the regime. The Pope saw this threat in the Soviet Union which was hostile to any religion. The Pope wanted to establish diplomatic relations with the Soviet Union neighboring states and in this way to stop the spread of communism in European countries where revolutionary atmosphere was present and stirred up. He wanted to protect the faithful of the Church from being pushed to the margins of social life. Good examples of this papal policy are concordats with Latvia, Poland, Romania and Lithuania. Those concordats generally survived till the beginning of the Second World War and till its end.

Key words: concordat, Pope Pius XI

Nota o Autorze

Ksiądz **Mateusz BATÓG** – prezbiter diecezji gliwickiej, magister teologii z zakresu historii Kościoła, licencjat kanoniczny teologii, doktorant IV roku patrologii KUL; przygotowuje pracę doktorską pod kierunkiem ks. prof. dr hab. Mariusza Szrama (Katedra Patrologii Greckiej i Łacińskiej, Instytut Historii Kościoła i Patrologii Wydziału Teologicznego KUL) poświęconą zagadnieniu obowiązków duchownych na podstawie orzeczeń dokumentów synodalnych zachodnich prowincji Cesarstwa Rzymskiego w IV i V w.

Kontakt e-mail: mateuszbatog1985@gmail.com